

УДК 32:316.32]-056.2/.3(100+477)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.19>

Оксана ПРИШЛЯК

доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0000-0003-3108-502X

Володимир ПРИШЛЯК

кандидат медичних наук, лікар-психіатр, психотерапевт, Медичний центр «Астраміа», вул. Малишка, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0009-0006-7768-9725

Микола СУБТЕЛЬНИЙ

аспірант ОНП 231 «Соціальна робота», Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0009-0003-4159-1652

Володимир ЯНЧИШИН

аспірант ОНП 231 «Соціальна робота», Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0009-0009-2303-9710

Бібліографічний опис статті: Пришляк, О., Пришляк, В., Субтельний, М., Янчишин, В. (2024). Зарубіжний досвід формування інклюзивності суспільства: уроки для України. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 131–140, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.19>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОСТІ СУСПІЛЬСТВА: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано важливість і необхідність розробки і впровадження в сучасних умовах концепції формування інклюзивності суспільства, що зумовлюється не тільки зростанням чисельності людей з інвалідністю, але й прагненням міжнародної спільноти забезпечити їм гідні умови життєдіяльності і самореалізації через створення оптимально сприятливих умов соціальної інклюзії в систему суспільних відносин.

Проаналізовано історичний контекст формування концепції інклюзивності суспільства від ідеї архітектурної доступності і безбар'єрності простору до сучасного її трактування у контексті інклюзивного урядування, інклюзивної інфраструктури (архітектурної доступності будівель, безбар'єрності простору і універсальності дизайну), інклюзивної економіки, інклюзивної освіти, інклюзивної медицини й інклюзивної культури. Розкрито концептуальні підходи зарубіжних країн до формування соціальної інклюзивності соціуму та способи її реалізації. Охарактеризовано надбання України щодо формування інклюзивності суспільства та доцільність і необхідність творчого використання прогресивних ідей і практик зарубіжного досвіду.

Мета статті полягає в аналізі зарубіжного досвіду формування інклюзивності суспільства з метою запозичення прогресивних ідей задля їх реалізації в Україні.

У процесі дослідження застосовано методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення інформації на українських і зарубіжних веб-сайтах, а також дослідження публікацій в електронній базі даних Google Scholar. Здійснено аналіз змісту наукових дефініцій: інклюзивність суспільства, соціальна інклюзія, концептуальні засади та практики побудови інклюзивного суспільства, способи їх реалізації.

Ключові слова: інклюзивність, соціальна інклюзія, інклюзивна мобільність, інклюзивне урядування, інклюзивна інфраструктура, інклюзивна економіка, інклюзивна освіта, інклюзивна культура.

Oksana PRYSHLYAK

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor Foreign Languages Department, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University Ternopil, 2 M. Kryvonosa str., Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0000-0003-3108-502X

Volodymyr PRYSHLIAK

PhD, psychiatrist, MD, psychotherapist, Medical center "Astra mia", 2 A. Malysenko str., Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0009-0006-7768-9725

Mykola SUBTELNY

PhD Student majoring in "Social Work", Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2 M. Kryvonosa str., Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0009-0003-4159-1652

Volodymyr YANCHYSHYN

PhD Student majoring in "Social Work", Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2 M. Kryvonosa str., Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0009-0009-2303-9710

To cite this article: Pryshlyak, O., Pryshlyak, V., Subtelny, M., Yanchyshyn, V. (2024). Zarubizhnyi dosvid formuvannia inkliuzyvnosti suspilstva: uroky dlia Ukrainy [Foreign experience of forming inclusive society: lessons for Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 131–140, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.19>

FOREIGN EXPERIENCE OF FORMING INCLUSIVE SOCIETY: LESSONS FOR UKRAINE

The article substantiates the importance and necessity of developing and implementing in modern conditions the concept of forming inclusive society, which is caused not only by the increase in the number of people with disabilities, but also by the desire of the international community to provide them with decent living conditions and self-realization through the creation of optimally favorable conditions for social inclusion in the system of public relations.

The authors analyzed the historical context of the formation of the concept of inclusiveness of society from the idea of architectural accessibility and barrier-free space to its modern interpretation in the context of inclusive governance, inclusive infrastructure (architectural accessibility of buildings, barrier-free space and universality of design), inclusive economy, inclusive education, inclusive medicine and inclusive culture. The article reveals the conceptual approaches of foreign countries to the formation of social inclusiveness of society and ways of its implementation. The property of Ukraine regarding the formation of inclusiveness of society and the expediency and necessity of creative use of progressive ideas of foreign experience are characterized.

The purpose of the article is to analyze the foreign experience of forming inclusive society with the aim of borrowing progressive ideas for implementation in Ukraine.

Theoretical methods were applied in the research process: study, analysis, synthesis, comparison, summarization of information on Ukrainian and foreign websites, as well as research of publications in the Google Scholar electronic database. A theoretical and methodological analysis of the content of scientific definitions was carried out: social inclusion, inclusiveness, inclusive infrastructure, conceptual foundations of building inclusiveness of society and methods of their implementation.

Key words: *inclusiveness, social inclusion, inclusive mobility, inclusive governance, inclusive infrastructure, inclusive economy, inclusive education, inclusive culture.*

Постановка проблеми. Соціальна інклюзивність є необхідною передумовою, вимогою і результатом побудови цивілізованого суспільства, яке гарантує кожній людині право на доступність, вільне пересування, забезпечення її інформаційною, цифровою, архітектур-

ною, транспортною та фізичною доступністю до світи, медицини, праці, самоврядування і культури. Забезпечення рівного доступу до провідних сфер життєдіяльності суспільства та навколишнього середовища є базовою вимогою гарантування прав кожній людині на гідні

умови її життя, незалежно від її особливостей. Власне інклюзивність суспільства (в сучасному трактуванні цього поняття) дає можливість кожній людині скористатися її правом на вільний доступ до провідних сфер функціонування суспільства, які лежать в основі її життєдіяльності, життєвого самовизначення і життєвої реалізації.

Аналіз досліджень. У процесі дослідження ми опиралися на наукові напрацювання: щодо трактування суті соціальної інклюзії (І. Кузава, 2012); (О. Стрельнікова, & Н. Єсіна, 2019); інклюзивності суспільства та провідних її характеристик: інклюзивного урядування, інклюзивної економіки (Ю. Найда, Л. Ткаченко, 2014; Р. Мохнюк, 2022); інклюзивної освіти (М. Порошенко, 2019); архітектурної доступності і безбар'єрності (Ю. Семерун, 2013; О. Шиць, 2021) та інші.

Мету статті визначаємо як вивчення й аналіз зарубіжного досвіду формування інклюзивності суспільства з метою запозичення прогресивних ідей і практик для упровадження в Україні.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовано метод кабінетного дослідження, а саме вивчення, порівняння, аналізу з метою узагальнення інформації на українських і зарубіжних веб-сайтах, а також дослідження публікацій в електронній базі даних Google Scholar. Здійснено аналіз змісту наукових дефініцій: інклюзивність суспільства, соціальна інклюзія, архітектурна доступність і безбар'єрність, концептуальні засади і практики побудови інклюзивності суспільства.

Виклад основного матеріалу. Формування інклюзивності суспільства є не тільки необхідною умовою забезпечення людей з інвалідністю, особливими освітніми потребами і маломобільних груп населення доступом до управління громадою і суспільством, до економіки, освіти, медицини, культури але й важливим фактором розвитку демократичної держави, гуманізації системи суспільних відносин і забезпечення прав кожної людини на сприятливі умови її життєдіяльності, самовизначення, освіти, медицину, культуру і життєву самореалізацію.

У зарубіжних джерелах інклюзивність суспільства трактується як: 1) ціленаправлений процес його вдосконалення з метою

створення сприятливих умов громадянам для участі у його життєдіяльності і функціонуванні (Social Inclusion, 2023); 2) процес побудови громадянського суспільства на основі соціальної політики, спрямованої на забезпечення і гарантування громадянам загально визнаних прав людини, а саме: права на гідні умови життя, оволодіння освітою відповідно до своїх можливостей і запитів, працевлаштування, отримання медичних і соціальних послуг; безперешкодного доступу до провідних сфер життєдіяльності суспільства (управління громадою і суспільством, доступу до інформаційно комунікаційної, соціокультурної, дозвіллевої, спортивної сфер) тощо (Smart City Wien Framework Strategy, 2019–2050). При цьому вважаємо за доцільне зауважити, що означений процес має у рівній мірі стосуватися і бути доступним для кожної людини, незалежно від її особливостей, відмінностей, потреб, стану здоров'я чи фінансових можливостей.

Українськими дослідниками інклюзивність суспільства трактується як рівень його розвитку, що: (1) забезпечує і гарантує активну участь усіх громадян країни в її управлінні і функціонуванні (О. Стрельнікова, Н. Єсіна, 2019); (2) гарантує нормативно-правове забезпечення та ресурси, необхідні для забезпечення громадян (особливо тим, які знаходяться у зоні ризику, соціального вилучення чи соціальної ізоляції внаслідок притаманних особливостей розвитку чи складних життєвих обставин), сприятливі умови для їх повноцінної участі в соціальному, економічному та соціокультурному житті суспільства та забезпечення їх гідними умовами життєдіяльності та життєвої реалізації (Ю. Найда, Л. Ткаченко, 2014).

У багатьох розвинутих країнах інклюзивність суспільства визнано не тільки провідною концепцією/ідеєю/практикою стратегування і реалізації соціальної політики, спрямованої на вирішення широкої палітри соціальних проблем (від сприяння соціальній та економічній рівності, стабільності умов життєдіяльності, інклюзивності економіки, освіти, медицини, культури до визнання цінності і неповторності життя кожної людини, з врахуванням і визнанням її особливостей, відмінностей і потреб).

Упродовж останнього десятиліття поняття інклюзивність суспільства зазнало суттєвих змін: від першопочаткового його трактування

як суспільства, сприятливого для долучення його громадян до провідних сфер життєдіяльності, – до ідеї побудови суспільства рівних можливостей із сприятливими умовами для забезпечення рівних можливостей усім громадянам і кожній людині, зокрема (Ю. Найда, & Л. Ткаченко, 2014).

Історичний контекст аналізу процесу формування інклюзивності суспільства свідчить, що у Європі даний процес набув інтенсивного розвитку після Другої світової війни у зв'язку з інтенсивним зростанням чисельності людей з інвалідністю та маломобільністю. На початку 1950-х років в Раді Європи започаткувала свою роботу комісія, що займалася проблемою формування архітектурної доступності будівель та інклюзивності середовища, які були б сприятливими і відповідали особливим потребам і запитам людей з інвалідністю, обмеженими функціональними можливостями та маломобільністю. Комісією було прийнято рішення про доцільність і необхідність проектування та зведення будівель, які були б доступними для людей з інвалідністю та маломобільних груп населення, опубліковане як норма № 20 вимоги Європейського Союзу, що забезпечує доступ людей з інвалідністю та функціональними обмеженнями до будівель (Ю. Семерун, 2013).

Перші норми щодо забезпечення умов доступності людям з інвалідністю до будівель і прилеглих до них територій та можливостей безперешкодного користування ними були розроблені в США в 1959–1961 роках. У 1960–1970-і роки норми і стандарти, що регламентували архітектурну діяльність, яка б відповідала вимогам людей з інвалідністю, що пересуваються на колісних кріслах, з'явилися в Данії (1960); Швейцарії (1963); Канаді (1965 р.); Франції (1966 р.); Великій Британії (1967 р.), Бельгії, Нідерландах (1968); Фінляндії, Швеції (1969) та Німеччині (1972). Практично всі розроблені на той час законодавчі норми і приписи стосувалися проектування і обладнання будівель і прилеглих територій для забезпечення їх придатності для комфортного проживання, навчання, праці і створення сприятливих умов життєдіяльності людей з інвалідністю та маломобільних груп населення.

У сучасних умовах соціальна політика багатьох зарубіжних країн базується на концепції більш широкого розуміння й трактування дефі-

ніції інклюзивності суспільства і розв'язання її через практичну реалізацію у провідних сферах життєдіяльності суспільства, а саме, через інклюзивне урядування, інклюзивну інфраструктуру, інклюзивну економіку, інклюзивну освіту та інклюзивну культуру (О. Шиць, 2021, с. 224).

Серед країн Європейського Союзу лідером щодо формування інклюзивності суспільства визнано Федеративну Республіку Німеччини. У цій країні законодавчо-нормативною основою формування інклюзивності суспільства є закон про рівні можливості для людей з обмеженими можливостями (Behindertengleichstellungsgesetz, 19.07.2016), який не тільки гарантує рівні права людям з інвалідністю та обмеженими можливостями, але й попереджає можливість дискримінації, забезпечує рівні можливості безперешкодного доступу до різних сфер життєдіяльності усім громадянам країни та туристам.

У столиці Німеччини Берліні аеропорти, залізничні вокзали, практично усі станції метрополітену і парк автобусів та поромів BVG є доступними для користувачів колісними кріслами та вимог осіб з особливими потребами і маломобільних груп населення. Усі автобуси BVG обладнані розсувними пандусами для зручного пересування людей, що користуються колісним кріслом, для того, щоб за потреби водії могли допомогти пасажиром безперешкодно зайти в транспортний засіб. У просторих багатофункціональних зонах двоповерхових BVG в обов'язковому порядку виділено не менше двох місць для розміщення («паркування») колісних крісел. У німецькій столиці людина з інвалідністю чи маломобільністю може потрапити до тролейбусів чи трамваїв завдяки спеціально обладнаним підйомникам, призначеним для користувачів колісними кріслами, які, зазвичай, знаходяться біля перших або других дверей. Великі піктограми скеровують пасажирів з інвалідністю до дверей, де помічник водія/помічник пасажирів чи водій допоможуть йому безперешкодно зайти у транспорт і безпечно влаштуватися у салоні.

Прикладом інноваційного підходу до реалізації концепції формування інклюзивності суспільства в сучасному розумінні цього поняття може слугувати досвід її реалізації у столиці Австрії м. Відні, яка розроблена і висвітлена

у «Стратегії розвитку Відня на 2019–2050 роки» (Smart City Wien Framework Strategy 2019–2050, 2024).

Зауважимо, що концепція формування інклюзивної культури суспільства визнана Стратегією розвитку Відня однією з пріоритетних. У ній окреслено провідні спрямування, технології і способи реалізації у контексті сучасного трактування суті інклюзивності: сприяння стабільності умов проживання і праці, забезпечення соціальної та економічної рівності усіх жителів міста, які проживають в різних його частинах (через значні інвестування в інфраструктуру міста та надання субсидійованого житла усім, хто має в цьому потребу); підвищення доступності до різновекторних послуг (соціальних, соціально-педагогічних, психологічних, юридичних, медичних, освітніх, соціокультурних) та гарантування сприятливих умов праці і належної її оплати.

У Цифровій програмі «Відень 2025» передбачено принципи реалізації соціальної інклюзії через подолання і попередження цифрової нерівності, (цифрова обізнаність та рівність, орієнтація на різні категорії громадян, вікова справедливість, доступність, взаємна довіра/толерантність/підтримка, гнучкість/динамізм, можливість навчання упродовж життя, гендерна справедливість, інноваційність, консолідація зусиль громади, формування життєстійкості, участь в самоврядуванні, гарантування життєвої безпеки) (Digital Agenda Vienna, 2023).

Реальними кроками реалізації концепції формування інклюзивної культури Відня (відповідно до Стратегії його розвитку) слугує упровадження численних інноваційних проєктів соціального/соціально-педагогічного та соціально-інклюзивного спрямування. Наприклад, у громадському транспорті працює правило низького рівня підлоги; по всьому місту передбачено місця для зручного паркування транспорту людьми з інвалідністю та обмеженими функціональними можливостями; людям літнього віку спрощено доступ до Інтернет-ресурсів через розробку і впровадження додатку Seniotab, який доповнено зручним інтерфейсом, інтуїтивно зрозумілим для людей літнього віку, який допомагає їм комфортно і результативно ними користуватися і при цьому почуватися у безпеці (Tablet For Seniors, 2023).

Об'єднані Арабські Емірати по праву вважаються розвиненою і прогресивною країною щодо реалізації концепції побудови інклюзивного суспільства. На законодавчому рівні вимоги щодо реалізації ідеї інклюзивності прописані в Законі ОАЕ «Concerning the Rights of Persons with Disabilities in the Emirate of Dubai» від 2.03.2022. На сьогоднішній день люди з інвалідністю та члени маломобільних груп, можуть вільно і комфортно пересуватися в м. Дубаї, робити покупки в торгових центрах і на ринках, перебувати в розважальних закладах і відпочивати на пляжах. Міжнародний аеропорт в м. Дубаї є комфортним та зручним для пересування кожної людини: передбачені рухомі ескалатори, траволатори, які дозволяють без зусиль дістатися до бажаних місць усередині аеропорту. Метро має дві лінії: зелену (в основному охоплює старі райони Дубая) і червону (пролягає уздовж головної вулиці Шейха Заїда Роуд). Всі станції метрополітену, окрім сходів і підйомних сходів, обладнані ліфтами, якими в пріоритетному порядку можуть користуватися працівники і пасажирки на колісних кріслах. Кожен вагон метро обладнаний спеціальним місцем для зручного розміщення колісного крісла. Пересуватися містом можна громадським транспортом і таксі. Більшість міських автобусів обладнані спеціальними висувними платформами для користувачів колісними кріслами та спеціально обладнаними сидіннями в салонах (Concerning the Rights of Persons with Disabilities in the Emirate of Dubai, 2.03.2022).

Одним із найбільш доступних міст не тільки в Азії але й в усьому світі, вважається м. Сінгапур, в якому одним із провідних стимулів формування і розвитку інклюзивності суспільства стало зростання чисельності людей літнього віку. Викликає захоплення ідея встановлення особливих пішохідних переходів, які обладнані таким чином, що люди літнього віку за допомогою пенсійної картки отримують додатковий час для переходу через дорогу. Універсальний кодекс безбар'єрного доступу міста, який діє впродовж 30 років, передбачає постійне вдосконалення доступності старих будівель внаслідок їх реконструкції та підвищення безпеки і доступності ескалаторів/ліфтів/підйомників. У місті всі станції метрополітену обладнані пріоритетними ліфтами; тактильним супроводом пошуку шляху; зручними вказівниками, візу-

альними та звуковими індикаторами в ліфтах і на платформах, а також гігієнічними кімнатами, доступними для людей на колісних кріслах. У найближчій перспективі заплановано зробити всі громадські автобуси доступним для людей з інвалідністю, а всі автобусні зупинки – безбар’єрними (Ю. Семерун, 2013).

Прикладом широкомасштабного загальнодержавного підходу до формування інклюзивності суспільства в сучасному розумінні цього процесу може слугувати досвід Австралії, в якій ухвалено принципи, розроблені Австралійською радою з питань соціальної інклюзії (Australian Social Inclusion Board), що актуалізують/стратегують/координують і скеровують процеси, спрямовані на створення оптимально сприятливих умов життєдіяльності і життєвої реалізації усіх громадян країни та залучення їх до провідних сфер життєдіяльності суспільства й управління ними. Цими принципами окреслено ідеї/цілі/плани (тобто перспективу, стратегування розвитку суспільства) і підходи (способи/технології/практики/ресурси досягнення окреслених цілей і намірів). Значний інтерес представляє просте і, одночасно, глобальне представлення цих стратегій/намірів/очікувань/сподівань, які лаконічно можна окреслити таким чином: зменшення або послаблення несприятливих умов, які все ще мають місце в австралійському суспільстві; максимальне залучення усіх громадян до соціальної, громадської, економічної, освітньої, культурної та соціокультурної сфер; створення оптимально сприятливих умов для висловлювання і врахування позицій/думок/побажань так званої «меншості» і посилення відповідальності суспільства за рівень життя і соціальної інклюзії усіх його членів (Ю. Найда, & Л. Ткаченко, 2014, с. 15).

Ще більше зацікавлення викликають підходи/способи/бачення реалізації і втілення окреслених намірів: базування/опора громадян на власні сильні сторони та сильні сторони громад; побудова партнерських взаємин з основними сторонами/суб’єктами, зацікавленими у формуванні інклюзивності суспільства; упродовження для окремих груп людей (для прикладу, людей з інвалідністю, маломобільних груп населення, людей літнього віку, людей, що опинилися у складних життєвих обставинах тощо) послуг, (спеціально адаптованих

під їхні запити і потреби); надання особливої пріоритетності службам надзвичайного і швидкого реагування, попередження і запобігання; розвиток/забезпечення і надання супроводжувальних (додаткових) послуг; сприяння активній участі усіх громадян до рішень громади, в якій вони проживають, та уряду країни; максимальне використання різноманітних джерел інформації для інформування усіх громадян країни про цілі/стратегії її розвитку та способи їх досягнення; планування і реальне сприяння життєспроможності та самопорадності кожного громадянина країни (особливо це стосується людей з інвалідністю та людей літнього віку) (Ю. Найда, Л. Ткаченко, 2014, с. 15).

Ситуація з формуванням інклюзивності суспільства в Україні потребує актуалізації, вивчення, осмислення, стратегування і розробки концептуальних засад, програм їх реалізації та дорожніх карти реалізації. Згідно з даними Державної служби статистики станом на перше січня 2021 року в Україні налічувалося 2 мільйони 703 тисячі людей з інвалідністю; серед осіб з інвалідністю налічується 163,9 тисячі дітей (У Держстаті розповіли, скільки в Україні, 2021). Виходячи з цих даних та враховуючи наслідки війни, яку росія розв’язала проти України та її народу (руйнування інфраструктури, житла, зростання чисельності людей з інвалідністю, маломобільних груп населення та дітей, травмованих війною) проблема інклюзивності в Україні набуває особливої гостроти й актуальності.

У контексті аналізу здобутків щодо формування інклюзивної культури українського суспільства вважаємо за доцільне відмітити розробку і впровадження у 2018 році нових державних будівельних норм – ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель та споруд» (ДБН В.2.2-40:2018. Державні Будівельні норми, 2018). Зауважимо, що відповідно до закону України Державні будівельні норми визнано нормативним актом, що забезпечує формування державної політики у сфері будівництва, а, значить, і у сфері формування інклюзивної культури суспільства в цілому.

У 2020 році в Україні було започатковано ініціативу «Без бар’єрів», яка сприяла створенню спільноти «Бізнес без бар’єрів». У листопаді цього ж 2020 року низка українських компаній (Укрзалізниця, Укрпошта, Ощадбанк, 1+1,

«Ашан Україна», корпорація «АТБ», Media, ДТЕК, SOCAR Energy Ukraine, work.ua, «Danone Україна» та ін.) увійшли до спільноти, пропагуючи та упроваджуючи концепцію безбар'єрного функціонування у сфері своєї діяльності. Компанії – учасники спільноти доклали значних зусиль для упровадження позитивних змін щодо розвитку доступності і створення рівних можливостей доступу до працевлаштування, сервісних послуг для усіх громадян країни (Бізнес без бар'єрів, 2021). У довосній Україні успішно було започатковано проєкт «Громади без бар'єрів» (Безбар'єрність, 2021).

Позитивний вплив на формування інклюзивної культури українського суспільства відіграла розробка «Довідника безбар'єрності», в якому для широкого кола громадян доступно розтлумачено нові норми «безбар'єрної мови і спілкування». Логічною є побудова провідних розділів довідника. У першому розділі «Складові безбар'єрності» зрозумілою мовою розтлумачено суть ключових понять таких як: «інклюзія», «соціальна інклюзія» «бар'єри», «безбар'єрність», «універсальний дизайн», «доступність», «включення», «соціальне виключення», «соціальне вилучення», «дискримінація», «антидискримінація», «толерантність», «гуманізм», «терпимість» «цивілізаційні цінності», «міжкультурність», «гендерна рівність», «доступність» тощо. У другому розділі «Правила мови» наведено та охарактеризовано провідні принципи «безбар'єрної мови», яка має формуватися у нашому суспільстві і сприяти формуванню його інклюзивної культури і толерантного спілкування, в якому були б відсутні слова, фрази, висловлювання, що демонструють упереджене чи дискримінаційне ставлення до «іншої» людини. Третій розділ довідника, що поданий авторами під узагальненою назвою «Словник» розкриває суть понять і пропонує читачам варіанти грамотної побудови спілкування, підпорядкованого ідеї упровадження загально цивілізаційних цінностей, толерантності, гуманізації системи людських взаємин, а, значить, і формуванню інклюзивної культури в суспільстві в цілому. Четвертий розділ довідника «Безбар'єрний календар» присвячено ознайомленню громадян з важливими датами, визначними і пам'ятними подіями в житті суспільства та поясненню доцільності/чи недоцільності їх відзначення/святкування

і можливі варіанти/способи вирішення цих питань (Довідник безбар'єрності, 2021).

У поступальному розвитку формування інклюзивної культури суспільства позитивну роль відіграв просвітницький курс на Дія «Цифрова освіта», який було створено з метою ознайомлення користувачів з основними принципами/ідеями/концептуальними засадами безбар'єрності на прикладі конкретних життєвих ситуацій. У 2021 році Міністерством цифрової трансформації було презентовано просвітницький серіал «Безбар'єрна грамотність» який мали можливість безоплатно подивитися усі бажаючі на порталі Дія. Цифрова освіта (Дія. Цифрова освіта, 2021).

Очевидним є факт, що війна внесла свої корективи у розвиток нашої країни. Увага суспільства закономірно переключена на вирішення нагальних проблем, пов'язаних з війною та воєнними діями. Це призвело зміни пріоритетів функціонування і перспектив розвитку і суспільства та до певної затримки низки ініціатив, пов'язаних із формуванням інклюзивної культури суспільства.

Вважаємо за доцільне констатувати, що навіть у час воєнних дій в нашій країні реалізуються окремі програми, спрямовані на інклюзію об'єктів сфери соціокультурної діяльності та соціокультурних послуг. Так, наприклад, під час відкриття Залозецького краєзнавчого музею (Zaliztsi Museum of Local Lore) була представлена унікальна книга-путівник «Замки Тернопілля». Путівник для особливого туриста», яка не тільки відрізняється універсальним сучасним дизайном, що поєднує плоско друкований текст і рельєфно-крапковий шрифт Брайля, але й також містить QR-код, що забезпечує доступ до аудіоверсії цього видання. Книга-путівник ознайомлює читачів з унікальною спадщиною Тернопілля – замками, які століттями захищали територію краю від ворожих нападів і прагнень їх завоювати. Цей приклад демонструє, як за допомогою інтеграції різноманітних засобів та ресурсів можна створити інклюзивне середовище, відкрите і доступне для всіх громадян (Замки Тернопільщини, 2022).

Іншим позитивним прикладом реалізації ідеї інклюзивності культури слугує діяльність Збарзького замку на Тернопільщині, в якому встановлено пандуси, тактильні накладки на доріжки, звукові сигнали і маячки, щоб люди

з вадами зору змогли безпечно його відвідувати і ознайомитися з його експонатами. У цілому ж, за задумом ініціаторів проекту, його гасло «Доторкнись – Відчуй – Пізнай» розкриває суть життя людей із вадами зору – пізнання світу через дотик та заклик до усіх, хоч на мить, замислитись над викликами, з якими усе життя стикаються люди, які мають порушення зору (Збараський замок, 2021).

Закономірно, що після закінчення війни відбудову нашої країни доцільно здійснювати на основі концепції формування інклюзивної культури суспільства в цілому. Необхідність реалізації цієї концепції вимагатиме спільних зусиль державних програм та проєктів, а також активної участі кожної територіальної громади та кожного громадянина країни. Ми маємо перетворити процес відбудови на каталізатор формування інклюзивної культури суспільства. Безперечно, важливим є ремонт доріг і відновлення будівель, але не менш важливим є перетворення цього процесу на символ турботи та підтримки кожного громадянина з врахуванням їх можливостей, особливостей, потреб, прагнень і побажань.

Висновки. Здійснений нами аналіз наукових напрацювань та результати зарубіжних стажувань дають підставу для узагальнення, що

у провідних країнах світу вирішення проблеми формування інклюзивної культури соціуму програмується і вирішується шляхом прийняття і реалізації комплексних програм розвитку і спеціальних заходів на рівні урядів країн. На прикладі розвинених країн світу ми можемо побачити, що формування інклюзивності суспільства є посильним завданням.

Аналіз ситуації в Україні свідчить, що, незважаючи на певні законодавчі зусилля влади щодо формування інклюзивної культури українського суспільства, практична реалізація означеної проблеми все ще є недостатньою і вимагає значних зусиль від усіх гілок влади, а також налагодження співпраці громадських об'єднань з представниками бізнесу та представниками територіальних громад для ефективного її вирішення.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці нормативно-законодавчого забезпечення процесу формування інклюзивності суспільства; налагодження взаємодії та синергії державних і недержавних інституцій у реалізації провідних спрямувань формування і вдосконалення інклюзивності суспільства (інклюзивного урядування, інклюзивної економіки, інклюзивності будівель і простору, інклюзивної освіти, медицини і культури).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безбар'єрність: Безбар'єрний простір в Україні: новація, яка покликана забезпечити рівні права для всіх українців. URL: http://psjust.gov.ua/post_news/%D0%B1%D0%B5 (07.02.2024).
2. Бізнес без бар'єрів. URL: <https://business.dii.gov.ua/business-without-barriers> (07.02.2024).
3. ДБН В.2.2-40:2018. Державні Будівельні норми України. Будинки і споруди «Інклюзивність будівель і споруд». Київ: Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, 2018. 64 с.
4. Дія. Цифрова освіта. URL: <https://osvita.dii.gov.ua/courses/barrier-free-literacy> (07.02.2024).
5. Довідник безбар'єрності – без бар'єрів. URL: <https://bf.in.ua> (07.02.2024).
6. Закон про рівні можливості для людей з обмеженими можливостями: Закон ОАЕ Concerning the Rights of Persons with Disabilities in the Emirate of Dubai від 2.03.2022 URL : [https://dip.dubai.gov.ae/Legislation%20Reference/2022/Law%20No.%20\(3\)%20of%202022.html](https://dip.dubai.gov.ae/Legislation%20Reference/2022/Law%20No.%20(3)%20of%202022.html) (дата звернення: 02.03.2024).
7. Замки Тернопільщини. URL: <https://pocketbook.ua/zamki-ternopil-schini> pocketbook.ua/zamki-ternopil-schini (07.02.2024).
8. Збараський замок для людей з вадами зору URL: <https://rubryka.com/2021/11/11/zbarazkyj-zamok-na-ternopilshhyni-oblashtovuyut-dlya-lyudej-z-invalidnistyu/> (07.02.2024).
9. Кузава І. Б. Порівняльна характеристика термінів «інклюзія» та «інтеграція». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2012. № 9. С. 149–153.
10. Мохнюк Р. С. Інклюзія як один з напрямів стратегії розвитку громадянського суспільства: чинник культуротворчості. *Питання культурології*. 2022. № 39. С. 182–193. URL: <http://issues-culture-knukim.pp.ua/article/view/256926> (дата звернення: 07.03.2024).
11. Найда Ю. М., Ткаченко Л. М. Стандарти громадсько-активної школи: соціальна інклюзія: навчально-методичний посібник / під заг. ред. Даниленко Л. І. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 68 с.
12. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта. Київ. Україна, 2019. 300 с.

13. Семерун Ю. А. Безбар'єрне міське середовище: ситуація в Україні та закордонний досвід. Містобудування та територіальне планування. 2013. Вип. 49. С. 484–492.
14. Стрельнікова О. О., Єсеніна Н. О. Поняття та сутність соціальної інклюзії у соціальній роботі. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*: зб. наук. пр. Харків, 2019. Вип. 1 (17). С. 233–241.
15. У Держстаті розповіли, скільки в Україні людей з інвалідністю. URL: <https://www.radiosvoboda.org.cdn.ampproject.org/v/s/www.radiosvoboda.org/amp/news-ukraine-invalidnist-statystyka> (07.02.2024).
16. Шиць О. Р. Сучасні тенденції забезпечення соціальної інклюзії в розумних містах: *Тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції* (Люксембург, 26-28 січня 2021 р.). Люксембург 2021. С. 224–226 с.
17. Behindertengleichstellungsgesetz, 2016 URL : <https://www.bmas.de/DE/Service/Gesetze-und-Gesetzesvorhaben/gesetz-zur-gleichstellung-behinderter-menschen.html#:~:text=Ziel%20der%20Reform%20des%20Gesetzes,zu%20gew%C3%A4hrleisten%20und%20ihnen%20eine> (дата звернення: 07.03.2024).
18. Digital Agenda Vienna. URL: <https://smartcity.wien.gv.at/site/en/digital-agendavienna> (07.02.2024).
19. Smart City Wien Framework Strategy 2019-2050 – Vienna's Strategy for Sustainable Development. URL: <https://www.wien.gv.at/stadtentwicklung/studien/pdf/b008552.pdf> (07.02.2024).
20. Tablet For Seniors. URL: <https://smartcity.wien.gv.at/site/en/seniortab-2/> (07.02.2024).

REFERENCES:

1. Bezbariernist: Bezbariernyi prostir v Ukraini: novatsiia, yaka poklykana zabezpechyty rivni prava dlia vsikh ukrainintsiv [Barrier-free: Barrier-free environment in Ukraine: the innovation designed to ensure equal rights for all Ukrainians]. Retrieved from http://psjust.gov.ua/post_news/%D0%B1%D0%B5 [in Ukrainian].
2. Biznes bez barieriv [Business without barriers]. Retrieved from <https://business.diia.gov.ua/business-without-barriers> [in Ukrainian].
3. DBN V.2.2-40:2018. Derzhavni Budivelni normy Ukrainy. Budyanky i sporudy “Inklyuzyvni budivel i sporud” [SBR V.2.2-40:2018. State Building Regulations of Ukraine. Buildings and constructions “Inclusiveness of buildings and constructions”] (2018). *Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine* [in Ukrainian].
4. Diia. Tsyfrova osvita [Dia. Digital education]. Retrieved from <https://osvita.diia.gov.ua/courses/barrier-free-literacy>.
5. Dovidnyk bezbariernosti – bez barieriv [Barrier-free guide – without barriers]. Retrieved from [in Ukrainian].
6. Zakon pro rivni mozhlyvosti dlia liudey z obmezhenyimi mozhlyvostiamy: Zakon OAE [Concerning the Rights of Persons with Disabilities in the Emirate of Dubai, UAE Law]. Retrieved from [https://dlp.dubai.gov.ae/Legislation%20Reference/2022/Law%20No.%20\(3\)%20of%202022.html](https://dlp.dubai.gov.ae/Legislation%20Reference/2022/Law%20No.%20(3)%20of%202022.html) [in Ukrainian].
7. Zamky Ternopilshchyny [Castles of Ternopil Region]. Retrieved from <https://pocketbook.ua/zamki-ternopil-schini> [in Ukrainian].
8. Zbarazkyi замок dlia liudei z vadamy zoru [Zbaraz Castle for the visually impaired]. Retrieved from <https://rubryka.com/2021/11/11/zbarazkyj-zamok-na-ternopilshchyni-oblashtovuyut-dlya-lyudej-z-invalidnistyu/> [in Ukrainian].
9. Kuzawa, I. B. (2012). Porivnyalna kharakterystyka terminiv “inklyuziia” ta “intehratsiia” [Comparative characteristics of the terms “inclusion” and “integration”]. *Naukovyi chasopys Ukrainiskoho derzhavnogo universytetu imeni Mykhaila Drahomanova [Scientific Journal of National Pedagogical Drahomanov University]*, 9, 149–153 [in Ukrainian].
10. Mokhniuk, R. S. (2022). Inklyuziia yak odyin z napriamiv stratehii rozvytku hromadianskoho suspilstva: chynnyk kulturotvorchosti [Inclusion as one of the directions of the strategy of the development of civil society: a factor of cultural creation]. *Pytannia kulturolohii [Issues of culture studies]*. 39, 182–193. Retrieved from <http://issues-culture-knukim.pp.ua/article/view/256926> [in Ukrainian].
11. Naida, Y. M., & Tkachenko, L. M. (2014). Standarty hromadsko-aktyvnoii shkoly: sotsialna inkluziia: navchalno-metodychnyi posibnyk [Standards of a socially active school: social inclusion: educational and methodological manual] (L. I. Danylenko (Ed.)). Pleiady Publishing House LLC [in Ukrainian].
12. Poroshenko, M. A. (2019). Inklyuzyvna osvita [Inclusive education]. Agency “Ukraina” LLC [in Ukrainian].
13. Semerun, Y. A. (2013). Bezbarierne miske seredovyshe: sytuatsiia v Ukraini ta zakordonnyi dosvid [Barrier-free urban environment: the situation in Ukraine and world experience]. *Mistobuduvannia ta Terytorialne Planuvannia [Urban Planning and Territorial Planning]*, 49, 484–492 [in Ukrainian].
14. Strelnikova, O. O., & Yesenina, N. O. (2019). Poniattia ta sutnist sotsialnoii inkluziui u sotsialnii roboti [Concept and essence of social inclusion in social work]. *Suchasne Suspilstvo: Politychni Nauky, Sotsiologichni Nauky, Kulturolohichni Nauky: Zbirnyk Naukovykh Prats [Modern Society: Political, Sociological, Cultural Sciences: Collection of Research Papers]*, 1(17), 233–241 [in Ukrainian].

15. U Derzhstaty rozpovily, skilky v Ukraini liudei z invalidnistiu [The State Statistics Service revealed how many people with disabilities there are in Ukraine]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org.cd.n.ampproject.org/v/s/www.radiosvoboda.org/amp/news-ukraina-invalidnist-statystyka> [in Ukrainian].

16. Shyts, O. R. (2021). Suchasni tendentsii zabezpechennia sotsialnoyi inklyuzii v rozumnykh mistakh [Modern trends in ensuring social inclusion in smart cities]. *Report Abstracts of the 2nd International Research and Training Conference (Luxembourg, January 26–28)*, 224–226 [in Ukrainian].

17. Behindertengleichstellungsgesetz (2016) Retrieved from <https://www.bmas.de/DE/Service/Gesetze-und-Gesetzesvorhaben/gesetz-zur-gleichstellung-behinderter-menschen.html#:~:text=Ziel%20der%20Reform%20des%20Gesetzes,zu%20gew%C3%A4hrleisten%20und%20ihnen%20eine> [in German].

18. Digital Agenda Vienna. Retrieved from <https://smartcity.wien.gv.at/site/en/digital-agendavienna> [in English].

19. Smart City Wien Framework Strategy 2019-2050 – Vienna’s Strategy for Sustainable Development. Retrieved from <https://www.wien.gv.at/stadtentwicklung/studien/pdf/b008552.pdf> [in English].

20. Tablet For Seniors, <https://smartcity.wien.gv.at/site/en/seniortab-2/> [in English].